НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 10. септембра 2026. године именована је комисија за оцену докторске дисертације под називом „ОДНОС ПРАВОСЛАВНИХ ВЕРНИКА ПРЕМА СМРТИ У САВРЕМЕНОЈ СРБИЈИ – ИСТРАЖИВАЊЕ НА ПРИМЕРУ БЕОГРАДА“, докторанда Драшка Живковића, под менторством проф. др Наде Маћиг Секулић. Комисију чине: проф. др Милан Вукомановић, доц. др Немања Звијер и научни саветник др Мирко Благојевић. Након прегледа докторске дисертације, подносимо следећи извештај.

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Основне информације о кандидату

Драшко Живковић рођен је 23. септембра 1976. године у Фочи.
Основне студије филозофије на Филозофском факултету Универзитета Црне Горе уписао је 1998, а завршио 2003. са просеком 8,13 одбранивши дипломски рад „Проблем нихилизма у Ничеовој филозофији“. Магистарске студије антропологије започео је 2004, а окончао 2012. на Филозофском факултету Универзитета у Београду, након одбране рада под насловом „Рецепција смрти у модерном друштву“. На магистарским студијама остварио је просек 9,66. Докторске академске студије социологије уписао је 2017. године.
Од 1997. године обављао је различите дужности у Министарству одбране и Војсци Србије, а од 2023. ангажован је као асистент на Катедри друштвених наука Војне академије Универзитета одбране.
Уже области научног интересовања и истраживања аутора обухватају антропологију смрти, социологију религије, социо-историјску анализу споменичког наслеђа и социологију војне организације у Србији.
Аутор је и коаутор више научних радова, између осталог:

- (2018). „Социо-историјски услови настанка и функције војничких споменика крајпуташа у српској традиционалној култури”. Војно дело, 70(5), 401–413. DOI: https://doi.org/10.5937/vojdelo1805401Z

- (2025) Радојевић, Предраг и Драшко Живковић (2025). „Социоекономске одлике кадета Војне академије". Политика националне безбедности, 16(29), бр. 2, 123–153. DOI: https://doi.org/10.5937/pnb29-58249

Ангажован је као члан истраживачког тима на научноистраживачком пројекту „Вредносне оријентације и однос према традицији кадета Војне академије", које финансира Министарство одбране Републике Србије (ВА/ДХ/1/24–26). Носилац пројекта је Војна академија Универзитета одбране у Београду. Учесник је више научних конференција у земљи и иностранству.

Основни подаци о дисертацији

Докторска дисертација „ОДНОС ПРАВОСЛАВНИХ ВЕРНИКА ПРЕМА СМРТИ У САВРЕМЕНОЈ СРБИЈИ – ИСТРАЖИВАЊЕ НА ПРИМЕРУ БЕОГРАДА" састоји се од четири поглавља, увода и закључка, списка литературе и прилога који садржи нацрт интервјуа који је представљао основу за спровођење теренског истраживања. Дисертација обухвата укупно 232 странице (87 998 речи) и списак литературе од 225 јединица.

Предмет и циљ дисертације

Дисертација представља истраживачки рад којим се испитује однос православних верника у Србији према смрти, како кроз призму веровања, тако и религијске праксе. Основни проблем који је аутора заинтересовао односи се на уочавање и утврђивање повезаности динамике друштвених промена у процесима секуларизације и десекуларизације у савременој Србији и промена односа према смрти код православних верника.

Аутора је интересовало колико се у динамичним друштвеним променама верници држе и ослањају на догматске садржаје православног хришћанства, да ли и на који начин практикују обичаје које одређује православна традиција и колико и на који начин од њих одступају усвајајући евентуално неке нове видове веровања и пракси. Реч је о квалитативном истраживању спроведеном на узорку од 60 испитаника путем полуструктурисаног интервјуа, фокус-групе и експертског интервјуа, као и посматрања са и без учествовања.

Циљеви овог истраживања су дескриптивни: опис и класификација утврђених пракси и веровања, грађење типологије верника и њихово довођење у везу с процесима секуларизације и десекуларизације.

Истраживачке хипотезе

Хипотезе на којима истраживање почива су :

1. Постојање ниског нивоа веровања у догматски садржај православног хришћанства који се односи на тумачење смрти.
2. Код православних верника се појављују нови садржаји религијског мишљења и веровања различитог интензитета и заступљености који нису садржани у учењу Српске православне цркве нити у народној религији Срба.
3. Под утицајем десекуларизације оживљава се поново православна религијска пракса која се односи на смрт.
4. Постоји низак ниво практиковања садржаја традиционалне религијске праксе посвећене мртвима.
5. Међу православним верницима присутне су нове форме ритуалне праксе везане за смрт које немају религијску основу.

Индикатори за проверу хипотетичког оквира су изведени из индикатора коришћених у досадашњим истраживањима религиозности и чине их: веровање у бесмртност душе; претпогребне радње; погребни обред и испраћај за кремацију; годишњи циклус; помени након годишњег циклуса; акти инхерентне религијске праксе посвећени мртвима. Основни аналитички оквир истраживања гради се на разликовању религијских пракси и религијских веровања.

Кратак опис садржаја дисертације

Теоријски оквир дисертације обухвата социолошке и антрополошке приступе религиозности, секуларизацији и десекуларизацији, као и проучавању погребних обреда и култа мртвих. Посебно место заузимају концепти народне религије Срба и народног православља, који омогућавају разматрање односа између званичног црквеног учења и веровања и обичаја насталих синкретизмом хришћанских и прехришћанских традиција. Разматрају се и историјске промене погребне и комеморативне праксе, од деветнаестог века, преко социјалистичког периода, до савременог доба.

Емпиријско истраживање засновано је на квалитативној методологији. Основни истраживачки поступак представља полуструктурисани интервју са 60 испитаника који се декларишу као

верници Српске православне цркве. Коришћени су и фокус-групни и експертски интервјуи, као и посматрање са учествовањем и без учествовања.

Анализа религијског мишљења/веровања обухвата представе о судбини душе након смрти, загробном животу, васкрсењу, могућности комуникације живих и мртвих и веровању у сеобу душе. Резултати указују на релативно низак степен познавања и прихватања православних догматских садржаја, уз значајно присуство веровања која одступају од црквеног учења. Посебно се издваја распрострањеност представе о сеоби душе, која истовремено није непосредно заснована на познавању источних религијских традиција.

У области религијске праксе анализирани су претпогребни поступци, погребни обреди, опела, симболичке радње, задушни помени, обичаји жаљења, подизање споменика, кремација и молитвене праксе посвећене преминулима. Уочавају се различити степени очувања традиционалних обичаја, ограничена ревитализација црквене праксе и присуство секуларизованих и индивидуализованих облика комеморације.

На основу истраживања аутор издваја четири типа православних верника: оне који верују на догматски начин, традиционалне, синкретичке и декларативне вернике. Најзаступљенији су традиционални и синкретички тип, повезани са народним православљем, док су декларативни и догматски оријентисани верници малобројнији. Јасна повезаност религијског мишљења и праксе утврђена је првенствено код догматски оријентисаних верника.

Дисертација настоји да допринесе систематизацији знања о савременој православној религиозности, посебно у урбаној средини, као и разумевању континуитета и промена у религијским представама и праксама повезаним са смрћу.

У долажењу до података, кандидат је веома супешно повезао више метода прикупљања података, укључујући и метод научног посматрања са учествовањем, посебно циљани разговор са експертским лицима и комбинован метод групног и индивидуалног полуструктурисаног интервјуа.

Научни допринос истраживања

Један од значајнијих резултата дисертације представља конструисање типологије православних верника на основу њихових представа о смрти, посмртном постојању и односа према религијској пракси. Аутор разликује четири типа: вернике који верују на догматски начин, традиционалне,

синкретичке и декларативне вернике. Оригиналност предложене типологије не састоји се првенствено у увођењу потпуно нових категорија религиозности, будући да су разлике између догматског, традиционалног и декларативног веровања већ препознате у социолошким истраживањима религије. Њен специфичан допринос огледа се у томе што су ове категорије операционализоване на основу конкретних веровања о смрти, посебно односа према бесмртности душе, васкрсењу, загробном животу и реинкарнацији.

Посебно је занимљиво разликовање традиционалних и синкретичких верника. Иако обе категорије припадају ширем подручју народног православља и испољавају сличне обрасце религијске праксе, разликују се према прихватању представе о сеоби душе. На тај начин аутор показује да релативна уједначеност обредног понашања не подразумева и уједначеност религијског мишљења.

Значајан налаз представља и чињеница да је доследнија повезаност религијских уверења и религијске праксе утврђена првенствено код верника догматске оријентације, док се код осталих категорија уочавају различити облици њиховог разилажења што указује на битну компоненту обликовања савремених видова религиозности.

Научни допринос типологије је пре свега аналитички и емпиријски: она предстаља значајно обогаћивање емпиријског материјала који се односи на проучавање православне религиозости и омогућава прецизније разликовање облика савремене православне религиозности који остају недовољно видљиви када се религиозност посматра искључиво кроз конфесионалну самоидентификацију или учесталост учешћа у верским обредима.

Теоријски оквир дисертације заснован је на повезивању социолошких приступа религиозности и процесима секуларизације и десекуларизације са антрополошким проучавањима народне религије, обреда прелаза и култа мртвих. Овакав интердисциплинарни приступ омогућава да се однос према смрти сагледа истовремено као систем религијских представа, скуп ритуалних пракси и историјски променљив друштвени феномен.

Повезаност теоријског и емпиријског дела посебно је видљива у анализи односа између религијског мишљења и религијске праксе. Полазећи од разлике између црквеног православља и народне религиозности, аутор истражује у којој мери савремени верници прихватају догматска тумачења смрти, а у којој мери њихова веровања и поступци представљају селективно усвајање, преобликовање или напуштање наслеђених религијских садржаја, омогућујући изградњу

градацијског приступа проучавању религиозности, унутар ког је сваки од издвојених облика могуће даље проучавати независно.

Истраживање показује да народно православље карактеришу селективно прихватање црквеног учења, различити облици индивидуалног тумачења религијских садржаја и релативна самосталност ритуалне праксе у односу на религијска уверења. Нарочито је значајан налаз да верници могу учествовати у истим погребним и комеморативним обредима, иако имају битно различите представе о смрти и посмртном постојању.

Емпиријски налази показују да пораст декларисане религиозности не подразумева нужно и прихватање православног учења или доследно практиковање црквених обреда. Овај резултат омогућава аутору да критички размотри домете десекуларизације српског друштва, указујући на разлику између јавне и институционалне афирмације религије и њене стварне укорењености у свакодневном животу верника и отварајући теоријско поље за проучавање религиозности као хетерогеног културног феномена.

Истовремено, анализа кремације, промена у комеморативној пракси и индивидуализованих облика сећања на преминуле показује како се модернизацијски процеси одражавају на традиционалне ритуалне обрасце. Посебну вредност имају емпиријски описи начина на које верници прилагођавају наслеђене обичаје условима урбаног живота.

Повезивање теоријског и емпиријског нивоа истраживања у целини је уверљиво, нарочито у дескриптивном и интерпретативном погледу. Квалитативно истраживање савремених верника омогућава да се идентификују појаве које се могу довести у везу са секуларизацијом, десекуларизацијом и урбанизацијом, али не омогућава увек да се непосредно утврди њихова узрочна повезаност са тим процесима. Стога се може оценити да је највећа снага истраживања у емпиријски утемељеном опису и тумачењу савремених облика религиозности.

Посебан научни допринос дисертације огледа се у проширивању емпиријских сазнања о народном православљу као специфичном облику религиозности који се не може у потпуности свести ни на званично православно учење ни на преживеле садржаје традиционалне народне религије.

Док су ранија етнолошка и антрополошка истраживања била у великој мери усмерена на реконструкцију и анализу религијских веровања и обредних пракси у традиционалној сеоској култури, аутор истражује њихово савремено постојање и трансформацију у урбаној средини. На

тај начин омогућава сагледавање народног православља не само као наслеђа традиционалне културе већ и као динамичног облика савремене религиозности.

Закључак

Докторска дисертација Драшка Живковића доприноси разумевању народног православља као хетерогеног феномена, чији се садржаји обликују у међудејству религијске традиције, институционалног утицаја Цркве, породичних и локалних обичаја и индивидуалних уверења.

Резултати показују да је ритуализам, карактеристичан за традиционалну народну религију Срба, у великој мери изгубио своју некадашњу обавезујућу снагу. Религијска пракса савремених верника постаје селективнија и мање редовна, док се поједини обичаји одржавају превасходно захваљујући породичним традицијама, друштвеним очекивањима или личној потреби за очувањем сећања на преминуле.

На тај начин дисертација доприноси разумевању континуитета религијских форми уз истовремену трансформацију њихових значења и функција. Њен научни допринос није у успостављању нове опште теорије народног православља, већ у емпиријском проширивању и прецизирању постојећег концепта, посебно у погледу његових савремених урбаних манифестација.

Аутор је прикупио обиман квалитативни материјал о савременим представама о смрти, посмртном постојању и ритуалним праксама православних верника у Београду. Тај материјал обухвата низ аспеката религиозности који су у ранијим истраживањима били обрађивани одвојено или су остајали у другом плану. Дисертација такође синтетише до сада спроведена истраживања.

На основу свега наведеног, Комисија предлаже Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду и Већу научних области Универзитета у Београду да прихвате позитиван реферат о завршеној докторској дисертацији Драшка Живковића „ОДНОС ПРАВОСЛАВНИХ ВЕРНИКА ПРЕМА СМРТИ У САВРЕМЕНОЈ СРБИЈИ – ИСТРАЖИВАЊЕ НА ПРИМЕРУ БЕОГРАДА“ и одобре њену јавну одбрану.

У Београду, 9. новембра 2026. године.

Чланови комисије:

_____

проф. др Милан Вукомановић

Универзитет у Београду, Филозофски факултет

_____

доц. др Немања Звијер

Универзитет у Београду, Филозофски факултет

_____

научни саветник. др Мирко Благојевић

Институт друштвених наука, Београд

_____

Ментор:

проф. др Нада Маћиг Секулић

Универзитет у Београду, Филозофски факултет